

Т. А. Купцова

ГЕНДЕРНА ТЕОРІЯ І АРХЕТИПИ СЕКСУАЛЬНОСТІ

Розкриваються основні аспекти гендерної теорії як методології аналізу теорії архетипів сексуальності у контексті гендерної проблематики.

Ключові слова: архетипи, гендер, гендерні стереотипи, фемінне, маскулінне, патріархальні відносини, сексуальність.

Раскрываются основные аспекты гендерной теории как методологии анализа теории архетипов сексуальности в контексте гендерной проблематики.

Ключевые слова: архетипы, гендер, гендерные стереотипы, феминное, маскулинное, патриархатные отношения, сексуальность.

The article presents basic aspects of gender theory as methodology of the archetypes' sex theory in the context of gender problems.

Key words: archetypes, gender, gender stereotypes, patriarchal relationships, feminine, masculine, sexuality.

© Т. А. Купцова, 2012

Актуальність розкриття основних аспектів гендерної теорії як методології аналізу теорії архетипів сексуальності у контексті гендерної проблематики обумовлена активізацією гендерної думки і діяльності, спрямованих на гендерні перетворення. Ламаються життєві стереотипи людства, які склалися упродовж століть. Уже не викликає сумніву, що гендерна думка знаменує новий підхід і нове бачення світових перетворень. Феміністська критика кінця ХХ ст. переконливо показала, що суспільство формує не лише особистісні і поведінкові характеристики, але також способи прояву тілесності і сексуальності. Під гендером розуміється будь-яка конструйована суспільством відмінність, що має відношення до поділу людей на чоловіків і жінок. С. Бем розглядає гендер як «сукупність соціальних і культурних норм», які в суспільстві за допомогою влади і домінування приписуються виконувати людям залежно від їх статі [1, с. 5]. Сучасний фемінізм, відштовхуючись від відомого гасла «Особисте є політичне», як аксіому розглядає твердження, що сексуальність не просто особиста справа, вона пов'язана з владними структурами суспільства. Для багатьох авторів (А. Дворкін, К. Патеман, С. Браунміллер, К. МакКіннон та ін.) сексуальність в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні, є відображенням патріархатного суспільства, в якому чоловіки мають владу. Учені ставлять під сумнів «природність» сексуальної поведінки статей, стверджуючи, що традиційна поведінка пов'язана з ідеями власності, пригнічення і підпорядкування; вона підготовлена культурою, створеною чоловіками [2, с. 219]. А. Дворкін пише в передмові до своєї відомої книги «Intercourse»: «...які б великі твори не створили Л. Толстой, Д. М. Лоуренс або Норман Мейлер, вони не знали більше про жінок, ніж ми знаємо про себе самих» [4, с. 9]. Вибравши епіграфом до першої частини своєї книги слова Ф. Кафкі «Після певної точки вже немає повернення. Ця точка має бути досягнута», А. Дворкін робить аналіз сексу в класичній літературі, який багато в чому виходить за рамки, встановлені для жінок «у світі, створеному чоловіками». Ідеологічними супротивниками А. Дворкін і подібних до неї феміністок, безумовно, являються всі ті, хто вірить в традиційне патріархальне суспільство і його цінності. Але і захисники патріархальних ідеалів, як представляється, не приймають вже на віру ідею про «природну суть» патріархату, безпосередньо пов'язаного з проституцією, порнографією і іншими формами сексуального насильства. Гіпер-сексуальні зображення жінок є фактично втіленням чоловічих еротичних фантазій, де жінці відводиться роль спокусниці, пасивного об'єкта чоловічого (статевого) бажання. Патріархальний контроль, як вважають дослідники, безумовно спирається на гендерні стереотипи, які не мають істотних підстав у біології, але є результатом культурного розвитку [3]. Великий вплив на утвердження гендерних стереотипів відіграє церква. З утвердженням християнства радість повноцінного використання тактильних почуттів, насолоди від близькості тіл, тепла обійм, що дуже важливо для повноцінного прояву жіночої душі, попали в розряд гріховних. Затвердилася думка, що секс існує виключно для відтворення. Бездітне подружжя звинувачувалось у «гріховності», а провина за стерильність перекладалася виключно на жінку – ніби - то за свого роду кару за сексуальні практики, які не схвалювала церква. З розвитком психології, пише видатна дослідниця жіночих архетипів Мері

Хоуп, жінки відчули проблиск надії, і хоча деякі феміністки бачили у вченні Фройда не більше ніж патріархатний фалоцентризм, інші були вдячні йому за те, що Фройд взагалі підняв тему сексуальності [9,с.32].

Проте розгляд гендерних стереотипів виводить на аналіз деяких типологічних категорій: як показав К. Г. Юнг, справа не лише в культурних артефактах, але в чомусь глибшому — сексуальних архетипах, які не залежать від культури.

К. Г. Юнг пише, що архетипи, оскільки вони є частиною архітекτονіки несвідомого, проявляються завжди, як би вони не пригнічувалися: психея шукає баланс в протилежностях. Прояв одного сексуального архетипу десь у свідомості приведе до несподіваної маніфестації протилежного де-завгодно [11, с. 17-29]. За Юнгом, баланс — це питання компенсації несвідомого за рахунок змісту свідомого. Таким чином, чоловіче несвідоме містить образ- архетип жіночого «Аніма» - жіночу частину чоловічої особистості, в той час жіноче несвідоме містить образ- архетип чоловічого — «Анімус». Згідно з К. Г. Юнгом, Аніма і Анімус є архаїчними формами тих психічних явищ, які у своїй сукупності і цілісності нерідко називаються душею. Образи Аніми і Анімусу живуть і функціонують у філогенетичному глибинному шарі несвідомого.

У аналітичній психології К. Юнга Аніма і Анімус відіграють важливу роль в розумінні особливостей психології чоловіка і жінки. Дуалізм між внутрішнім і зовнішнім, суб'єктом і об'єктом, свідомим і несвідомим дає частково співпадаючу схему. Розум, що є свідомим та інтернальним суб'єктом, містить, за Юнгом, іншу пару сексуальних архетипів: Ерос versus Логос. Це, ймовірно, сама «сексистська» ідея в теорії Юнга, оскільки Ерос у Юнга — це жіноча здатність емоцій, а Логос - чоловіча здатність розуму. Проте обидві ці функції існують і в чоловічих, і в жіночих розумах. К. Юнг стверджує, що чоловіки проявляють тенденцію до ірраціональних почуттів, а жінки — до ірраціональних суджень. За допомогою Аніми чоловік намагається зрозуміти природу жінки, і — навпаки. Що стосується природи лібідо, Юнг описував його як психічний аналог фізичної енергії, а, отже, більш - менш кількісно вимірюване явище, котре в зв'язку з цим не слід описувати в термінах якості. Теорія Юнга знайшла відображення у багатьох сучасних концепціях, пов'язаних з дослідженнями гендерних стереотипів, наприклад, в роботах Д. Таннен, Джоулі. Грейя, К. Пальї та ін.

Теорія чоловічих і жіночих архетипів як фізичних метафор чоловічих і жіночих тіл досліджується Камілою Палья. Ідея балансу завжди має на увазі парність і симетрію. За К. Палья, жінки по-своєму досконаліші, ніж чоловіки.

Грунтуючись на опозиції «світло»/«темрява» піфагорійської таблиці, темне може бути метафорою зла і нещастя, що, звичайно, було синонімом «жіночого» для старих патріархів. З іншого боку, К. Палья помічає, що жіночі статеві органи, по суті, глибоко сховані й інтернальні, вони «темні». І якщо темне, сховане й інтернальне — це жіночий архетип, то цьому є безліч виразів в міфології і історії (єгипетські піраміди, мікейські гробниці, лабіринти та ін.).

Жіночий архетип схованого, інтернального, темного знаходиться в прямому протиріччі з яскравими жіночими стереотипами — красою зовнішності, що є не схованою, але красою поверхні. Чимало проповідників фемінізму стверджують, що всю цю нісенітницю з красою чоловіки нав'язують жінкам; жіноче марнославство — це рабство, привнесене чоловіками, але, як робить висновок К. Палья, не шляхом культури [6]. Відзначається, що чоловіки не можуть вирішити, кому віддати перевагу: розпусниці чи Мадонні. Відповідь стереотипно банальна: вони хочуть й ту, й іншу в одній особі. Але річ у тому, що і жінки хотіли б бути і тією, й іншою, оскільки вони вважають за краще, щоб їх цінували і за приховане «я», і за відкрите «я» — фізичне тіло. Навіть якщо К. Палья права, що жінки більш фізично «цілісні», ніж чоловіки, то все одно залишається незмінним те, що фемінінна ідентичність є розривом між інтернальним і екстернальним.

З цих тверджень випливає, що існує послідовність — з невеликими варіаціями — генетичної поведінки: тенденція чоловіків фокусуватися на жіночій зовнішності і шукати безліч сексуальних партнерів і тенденція жінок цінувати щось інше, окрім зовнішності, і вибирати нових партнерів рідко і ретельно.

Як відомо, в теоретичних роботах про походження культури Фройд зрозуміло показує, що психоаналітична концепція несвідомого — це концепція передачі і успадкування законів соціалізації і культури. У підсвідомості людини містяться усі уявлення людства про власну історію. І серед цих уявлень про уклад життя первинне бачення нашої сексуальної ідентичності, наша завжди недосконала «маскулінність» або «фемінінність» [10, с. 321 – 491].

Карен Хорні, пройшовши тривалий шлях від визнання основних положень фрейдизму до їх реформування, зазначала, що постулати Фройда стосовно жіночої психології змусили її замислитися про роль культурних чинників у формуванні соціальних установок. Вона підкреслювала, що вплив цих чинників «...на наше уявлення про те, в чому полягає мужність

або жіночність, було очевидним, і для мене стало таким же очевидним, що Фройд дійшов деяких помилкових висновків, тому, що не зміг взяти до уваги ці чинники» [8, с. 9]. Аналізуючи підсвідоме прагнення багатьох жінок бути схожими на чоловіків, вона стверджувала, що патріархальна культура відповідно до правил соціальної субординації і чоловічого домінування спочатку формує в жінках фемінінні риси, називаючи їх атрибутами жіночності і всіляко їх заохочуючи, а потім звинувачуючи жінок в пасивності, мазохізмі і нарцисизмі. Хорні дійшла висновку, що прагнення сучасних жінок «стати чоловіком» в культурному плані визначається тим, що влада в суспільстві і контроль над життям його членів знаходиться в чоловічих руках. Невротичні ж стани властиві як жінкам, так і чоловікам, і народжуються вони «...з почуттів ізольованості, безпорадності, страху і ворожості і є засобами, за допомогою яких людина намагається впоратися зі світом усупереч цим почуттям; вони націлені, в першу чергу, не на задоволення, а на досягнення безпеки; їх нав'язливий характер обумовлений занепокоєнням, що стоїть за ними. Два види цих потягів: нав'язливе прагнення до любові і прихильності та прагнення до влади — першими виступили в найбільш чіткій формі... » [8, с. 10].

У результаті таких роздумів Карен Хорні приходять до спростування багатьох фрейдистських поглядів. Вона пише: «...мій пошук глибшого розуміння проблеми привів мене в русло, що розходиться з поглядами Фрейда. Якщо так багато чинників, які Фройд вважав інстинктивними, обумовлені культурою, якщо так багато того, що Фройд відносив до лібідо, являється невротичною потребою в любові і прихильності, викликаною занепокоєнням і спрямовано на досягнення почуття безпеки в стосунках з іншими людьми, тоді теорія лібідо більше себе не виправдовує» [8, с. 10]. І далі вона зазначає, що, очевидно, Фройд була властива глибока невіра в людську добротність і людський розвиток.

З традиційного погляду чоловічого суспільства на соціальне тіло жінки її, «слабкій статі», не личить бути сильною, мужньою, витривалою, бо це прерогатива чоловіча. Л.Таран підкреслює, що в українській культурі першою порушила табу зображення жіночої сексуальності Ольга Кобилянська, відтак першою подала «жіночий», із середини, погляд на жіночу тілесність – як метафізичну і трансцендентну. Вона перша подолала у просторі тексту страх статі, психокомплекс жінки перед власною жіночістю, метафізикою тілесності. І через тему музики зокрема – як тему «скованої пристрасті» – передала трансцендентність жіночого ества, його психологічну андрогінність (див. «Valse melancolique» [7, с.10]. Економічна незалежність жінки вибудовує статус її соціальної тілесності зовсім за іншими, незвичними для патріархального суспільства параметрами [7, с.11]. Образ жінки і під пером чоловіків, і під пером жінок-авторів, що намагаються об'єктивно передати ставлення чоловіків до жіночої тілесності як складової особистості, найчастіше постає в образі демонізованої істоти або – жертви (найхарактернішою тут є творчість Тараса Шевченка). Демонізація її характеру сигналізувала про небезпеку переступання межі і руйнування гендерної ієрархії, що була ознакою традиційного патріархального суспільства.

Натомість у прозі Ольги Кобилянської жіноча тілесність перестає бути невидимою, тобто об'єктом. Вона подана не тільки як «нова жінка», а й психологічно андрогінна постать. «Бути самій собі ціллю», – проголошує письменниця гасло цієї нової жінки [7, с.14-15].

Карін Мартін слушно зауважує, що цілком очевидним є страх чоловіків перед жінками, які стають сексуально незалежними та політично активними. Шокуючою виявилася сама думка, що жінки можуть бути сексуальними й без чоловіків. А.Річ вбачає в цьому одну з причин підтримання чоловіками примусової гетеросексуальності: чоловіки бояться не жіночої «ненаситності», а байдужого до них ставлення і того, що «сексуальний і емоційний доступ до жінок, а отже, економічний, буде визначатися тільки жіночою позицією» (Rich, 1983, p.151). Таким чином, чоловіча влада та домінантність, а не тільки їх (гетеро) сексуальність є під загрозою, тому що примусова гетеросексуальність – механізм гендерної домінації [3, с.65]. Цілком очевидним є факт, що жінки, які стали сексуально незалежними і політично-активними, лякають чоловіків.

Ігор Кон зазначає, що нетерпимість до сексуального насильства й примусу чітко корелює з гендерною рівністю, демократичністю та освіченістю суспільства. Важливий елемент сучасної сексуальної культури — нормалізація гомосексуальності — пов'язаний із загальним зростанням соціальної терпимості, послабленням гендерної біполярності й емансипацією сексуальності від репродукції [3, с.16]

Мюріел Даймен приходять до висновку, що символи насолоди закодовані не в термінах індивідуального досвіду, а в термінах гендера як психологічної категорії. Гендерна ієрархія не тільки маскулінізує сексуальну поведінку, обмежуючи істинне жіноче бажання, але й нібито стирає сексуальне бажання в цілому [3, с.41]. В зв'язку з цим, вона характеризує гендер як категорію-медіум, що пов'язує культуру, психіку та природу у формі пристосування до

Таким чином, слід зазначити: немає підстав вважати, що гендерні ролі обумовлені біологією. Вони є результатом культурного розвитку, а тому, як стверджують радикальні феміністи, можуть бути переглянутими.

Отже, неподоланий у культурі бінаризм чоловічого і жіночого, який ґрунтується на протиставленні рис, що стереотипно приписуються чоловікам і жінкам, як і раніше, закріплює уявлення про фемінінність і маскуліність у вигляді символів, в яких відображаються архетипи чоловічого і жіночого через акумульований культурною досвід багатьох поколінь, включаючи архетипні образи чоловіка і жінки, уявлення про їх належну і неналежну поведінку, моральне обличчя, сексуальність і таке інше

Бібліографічні посилання:

1. Бем С. Лінзи гендера. Трансформація поглядів на проблему нерівності статей . /С.Бем/ - М.: РОССПЕН, 2004.
2. Брайсон В. Політична теорія фемінізму/ В.Брайсон. Вступ. - М.: Ідея - Прес, 2001.
3. Гендер і сексуальність: хрестоматія / пер. з англ. В.Гайденко; за ред. В.Гайденко. – Суми: Університетська книга, 2009.
4. Dworkin A. Intercourse. - Р. Н.: Free Press Paperbacks. - 1997
5. Власова Т.І. Формування гендерних стереотипів в західноєвропейській філософії /Т.І.Власова Київ. - Генеза, 2006.
6. Paglia C. Sexual Personae. Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson. - New Haven. Gale Univ. Press, 1991.
7. Таран Л. Тіло чи особистість? Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця ХІХ – початку ХХ століття / Л. Таран, О. Лагутенко. -К.: «Грані-Т», 2007.
8. Хорні К. Наші внутрішні конфлікти. Конструктивна теорія неврозу. // Психологія і культура : Обрані праці Карен Хорні і Еріха Фрома. -М.: Юрист, 1995.
9. Хоуп М. Сущність жінчини (Ее сила, тайна, архетипи. Ее богиня) / Мерри Хоуп. – М.: ООО Изд. дом «Софія», 2006.
10. Фройд З. Дотепність і її відношення до несвідомості. Страх. Тотем і табу. - Мінськ, 1998.
11. Юнг К.Г. Структура психіки і процес індивідуалізації. - М., 1996.

УДК 165.614:141.32:316

Л. В. Горохова

СОЦІАЛЬНІ СТРАХИ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Розглянуто поняття соціального страху, його роль і значення як важливого екзистенціалу буття в житті суспільства; проаналізований вплив окремих різновидів соціального страху на існування глобалізованого суспільства. Зазначено, що соціальний страх як екзистенціал буття визначає межі уявлення людини про саму себе, про межі соціального існування і вільної самореалізації особистості в умовах глобалізаційних процесів.

Ключові слова: екзистенціал, страх, соціальний страх, глобалізація, тривога, безпека, існування, індивід, суспільство.

Рассмотрено понятие социального страха, его роль и значение как важного экзистенциала бытия в жизни общества; проанализировано влияние отдельных разновидностей социального страха на существование глобализированного общества. Отмечено, что социальный страх как экзистенциал бытия определяет пределы представления человека о самом себе, о пределах социального существования и свободной самореализации личности в условиях глобализационных процессов.

Ключевые слова: экзистенциал, страх, социальный страх, глобализация, тревога, безопасность, существование, индивид, общество.

The concept of social fear, his role and value, is considered as important existential life in life of society; influence of separate varieties of social fear is analyzed on existence of globalization society. It is marked that social fear as existential life determines the limits of presentation of man about to itself, about the limits of social existence and free self-realization of personality in the conditions of globalization processes.

Keywords: existential, fear, social fear, globalization, alarm, safety, existence, individual, society.